

АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКА ПРАВОВА СІМ'Я: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ОСНОВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

Гумін Олексій Михайлович,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID: 0000-0002-8016-945X

Коваль Марія Мирославівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID: 0000-0003-1830-7003

Стаття присвячена особливостям кримінально-правових проблем запобігання злочинності в англо-американській правовій сім'ї, що характеризується прогресивним підходом до вирішення цієї проблеми, через приділену значну увагу профілактичним, превентивним методам запобігання неправомірної поведінки громадян.

Наголошено, що кожне державно-правове суспільство з огляду на рівень його економічного, соціального, духовного розвитку обирає власну стратегію попередження злочинності та протиправної поведінки його громадян.

Усі правові системи ґрунтуються, окрім інших чинників, на правовій ментальності і правовій культурі конкретного суспільства, що є певним вектором розвитку нормативно-правової бази, державної політики аксіологічно-правових орієнтирів. Прецедентному праву притаманна особлива правова культура, що являє собою практику застосування положень прецедентного права, яка обумовлена цілою низкою правил та принципів, вироблених судами протягом багатьох століть, що має назву «доктрина прецеденту».

Зазначено, що основним суб'єктом контролю над злочинністю у зарубіжних країнах розглядається держава у вигляді правоохоронних й судових органів, органів центральної виконавчої влади, а також соціально-правовий контроль представниками громадськості.

Аргументовано, що загалом можна стверджувати, що психологічні підходи пояснення причин делінквентності застосовуються американськими кримінологами доволі широко. На важливості цього напрямку наголошують і представники соціологічної науки.

Акцентовано увагу на тому, що попередженню злочинності сприяє ознайомлення громадян з судовою практикою щодо конкретних кримінальних справ в межах допустимих законом. Таке ознайомлення здійснюється через засоби масової інформації (публікації в пресі, повідомлення по телебаченню і радіо). Це застерігає громадян від певних вчинків, а також дає їм інформацію про межі допустимої поведінки.

Ключові слова: англо-американська правова сім'я, запобігання злочинності, профілактичні програми, прецедентне право, громадський контроль.

Humin Oleksii, Koval Mariia. The Anglo-American legal family: formation features and the main characteristics of crime prevention

The article is devoted to the peculiarities of the criminal law problems of crime prevention in the Anglo-American legal family, which is characterized by a progressive approach to solving this problem, due to the significant attention paid to prophylactic, preventive methods of preventing the misconduct of citizens.

It is emphasized that each state-legal society, taking into account the level of its economic, social, and spiritual development, chooses its own strategy for preventing crime and illegal behavior of its citizens.

All legal systems are based, in addition to other factors, on the legal mentality and legal culture of a particular society, which is a certain vector of the development of the regulatory and legal framework, state policy and axiological and legal guidelines. Precedent law has a special legal culture, which is the practice of applying the provisions of precedent law, which is determined by a whole series of rules and principles developed by courts over many centuries, which is called the «doctrine of precedent».

It is noted that the main subject of crime control in foreign countries is the state in the form of law enforcement and judicial bodies, bodies of the central executive power, as well as social and legal control by members of the public.

It is argued that, in general, it can be stated that psychological approaches to explaining the causes of delinquency are used quite widely by American criminologists. Representatives of sociological science emphasize the importance of this direction.

Attention is focused on the fact that the prevention of crime is facilitated by the familiarization of citizens with court practice regarding specific criminal cases within the limits allowed by law. Such familiarization is carried out through mass media (publications in the press, messages on television and radio). It warns citizens against certain actions, and also gives them information about the limits of permissible behavior.

Key words: *Anglo-American legal family, crime prevention, preventive programs, case law, public control.*

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку суспільства у міжнародному просторі тяжіє до глобалізаційних процесів в усіх сферах життєдіяльності людства, зокрема і у правовій. Такий вектор формування державно-правової сфери продиктований стрімким прогресом у розвитку людської цивілізації загалом.

Однозначно, що глобалізаційний підхід у праві має позитивні і негативні аспекти як і будь-який новаторський підхід, але однозначно можна сказати, що оригінальність та ідентичність, навіть звичаєва самобутність правових сімей у світі повинна зберігатися і підтримуватися внутрішньою політикою кожної держави, що належать до тієї чи іншої правової сім'ї.

Особливостям запобігання злочинності приділяється значна увага науковцями і практиками кримінально-правового напрямку. Правоохоронні структури різних правових сімей визначають цей напрям пріоритетним у своїй діяльності. Вагомі успіхи і досвід мають представники певних служб в англо-американській правовій сім'ї (Англія, США).

Звичайно, розглянути усі особливості процедури запобігання злочинності представниками цієї правової сім'ї в межах одного дослідження складно, тому варто зосередитися на ключових моментах задекларованої теми, що стане початком подальших наукових розвідок.

Стан опрацювання цієї проблематики.

Для всебічного аналізу і осмислення вказаної проблематики доцільно опиратися на теоретико-методологічний потенціал праць вітчизняних і зарубіжних учених-юристів і криміналістів різних періодів становлення кримінально-правової та теоретико-правової думки, а саме: праці Рене Давида, В. Гапотія, М. Колодяжного, Б. Малишева, І. Самоценка, О. Шостко та інших.

В межах кримінально-правової інтерпритації наукові концепції повинні сприяти формуванню принципово нового підходу до попередження злочинності не лише в англо-американській правовій системі, а й у світовій практиці загалом.

Метою статті є поглиблення дослідження особливостей запобігання злочинності в англо-американській правовій сім'ї.

Виклад основного матеріалу. Проблема запобігання злочинності у різних її проявах є актуальною, без перебільшення, для усього світового державно-правового простору. У різні періоди розвитку цивілізації виникали окремі способи подолання цього негативного явища, але ми повинні розуміти, що побудувати суспільство вільне від неправомірної поведінки його членів неможливо, як неможливо досягнути ідеалу. Можна максимально наблизити життєдіяльність певного суспільного утворення до рівня мінімального прояву

неправомірної поведінки його громадян. Таке завдання стоїть перед усіма правовими системами сучасності.

Висвітлюючи задекларовану проблематику, варто акцентувати увагу на особливостях англо-американської правової сім'ї, в межах необхідних для нашого дослідження.

Англо-американська правова сім'я або англосаксонська правова сім'я (англ. *common law legal system*) – це сукупність правових систем, що склалися під впливом англійської правової системи, в розвитку яких основна роль належить судовій практиці. Включає в себе правові системи Великої Британії, а також інших країн, що перебували під її політико-правовим впливом. В науковій літературі англосаксонська правова сім'я також має назву англо-американської правової сім'ї або сім'ї загального права [1].

Визначень і трактувань англо-американської правової системи є дуже багато. Ми зупинимося на універсальному, оскільки не ставимо за мету дослідження процесу формування і виникнення даної моделі.

Право країн англосаксонської правової сім'ї історично виникло в Англії в XI ст. До сім'ї загального права, поряд із правовою системою Англії, входять правові системи США, Австралії, Канади, Нової Зеландії, Північної Ірландії, країн Британської Співдружності. Майже одна третина країн світу відчула на собі вплив англо-американської системи права. Однак панівне місце в англо-американській правовій сім'ї завжди посідало саме англійське право. В історії його становлення і розвитку виділяють такі етапи: Перший етап – англосаксонський період до нормандського завоювання 1066 року; Другий етап – період становлення загального права з 1066 року до встановлення династії Тюдорів у 1485 році; Третій етап – період розквіту загального права (1485–1832); Четвертий етап – період поєднання загального права з розвитком законодавства (з 1832 року) [2].

Як свідчать факти, розвиток цієї правової сім'ї пройшов значний історичний шлях і складні етапи у формуванні.

Англо-американська правова сім'я як система загального права (*common law*)

є сукупністю національних правових систем, які мають загальні риси, що проявляються у єдності закономірностей і тенденцій на основі норми, сформульованої суддями у судовому прецеденті, який є основним джерелом (формою) права, у поділі права на загальне право і право справедливості, у превалюванні процесуального права над матеріальним [3, с. 60].

Кожна правова система ґрунтується, окрім інших чинників, на правовій ментальності і правовій культурі конкретного суспільства, що є певним вектором розвитку нормативно-правової бази, державної політики аксіологічно-правових орієнтирів.

Прецедентному праву притаманна особлива правова культура, що являє собою практику застосування положень прецедентного права, яка обумовлена цілою низкою правил та принципів, вироблених судами протягом багатьох століть, що має назву «доктрина прецеденту». Вона ґрунтується на ієрархії судів та принципі *stare decisis* («стояти на вирішеному»), який походить від латинської фрази *stare decisis et non quieta movere*, що означає «триматися прецедентів і не порушувати вже установленого» [4, с. 232–237].

Щодо запобігання злочинності, то це система заходів, що вживаються державними органами, громадськими організаціями, представниками влади та іншими особами, спрямованих на протидію процесам детермінації злочинності, що мають на меті ресоціалізацію потенційних злочинців, запобігання вчиненню нових злочинів [5].

Ми повністю підтримуємо твердження Колодяжного М. про те, що історія людства показала, що мета у виді ліквідації й остаточної нейтралізації злочинності, повного усунення корінних чинників (причин і умов), що породжують й зумовлюють її різні види, є утопічною та, мабуть, назавжди об'єктивно недосяжною для будь-якої держави й суспільства. Тому залишається одне: тримати кількісні та якісні показники злочинності на безпечному для країни рівні, максимально зменшуючи при цьому її шкідливі наслідки шляхом скорочення найбільш суспільно небезпечних і тяжких проявів [6, с. 8].

Кожне державно-правове суспільство з огляду на рівень його економічного, соціального, духовного розвитку обирає власну

стратегію попередження злочинності та протиправної поведінки його громадян.

Прогресивним є підхід до вирішення цієї проблеми у США, де приділяється значна увага профілактичним, превентивним методам.

До спеціальних органів у сфері протидії злочинності в США, що здійснювали, а деякі навіть продовжують здійснювати свої функції переважно шляхом реалізації відповідних профілактичних програм, в яких громадськість є одним із основних суб'єктів, відносяться: Консультативна виправна рада (1950 р.); Комітет по боротьбі із злочинністю молоді та неповнолітніх при Президентові США (1961 р.); Міжвідомча рада щодо координації національних програм боротьби із злочинністю молоді (1968 р.); Національна консультативна рада із запобігання зловживання алкоголю (1970 р.); Національна комісія щодо цілей та стандартів функціонування системи кримінальної юстиції та розробки довгострокових програм запобігання злочинності (1971 р.); Національний центр безпеки у школах (1980 р.) тощо [6].

Прояви злочинної поведінки неповнолітніх є надзвичайно актуальною проблемою не лише в англо-американській правовій системі, а й у всьому світі.

Від того, наскільки ефективними будуть методи попередження таких проявів, залежить рівень скоєння злочинів через певний проміжок часу вже повнолітніми членами суспільства, адже «спрямувати» формування особистості людини у правильне правомірне русло значно простіше, аніж згодом виправляти злочинця, притягуючи до покарання за різні види скоєних злочинів.

Саме тому ця проблематика, шляхи її вирішення актуальні не лише для юриспруденції, а й для соціально-поведінкових, медичних та інших галузей.

Зокрема, як стверджує Шостко О., психіатр С. Галлек вважає злочинність неповнолітніх проявом почуття пригніченості й нездатності молодої людини перебороти його. Делінквентність нібито допомагає боротися з цим станом і призводить до бажаних змін у психіці: підлітки почувають себе вільними й незалежними; у них з'являється можливість розважитися, виявити свою уяву і спритність, можливим стає

отримання матеріальних вигод; є шанс перекласти провину на інших (наприклад, поліцію), а також більш раціонально реагувати на власні невдачі [7, с. 7].

Загалом можна стверджувати, що психологічні підходи пояснення причин делінквентності застосовуються американськими кримінологами доволі широко. На важливості цього напрямку наголошують і представники соціологічної науки. Більш того, на основі цих концепцій у США розробляються і впроваджуються спеціальні профілактичні програми для неповнолітніх. До них належать такі: створення асоціацій психічного здоров'я, програми змінення харчування, лікування алергій, розладів навчання у дітей, наркологічні програми тощо. У різних запобіжних програмах широко застосовуються психологічні засоби, серед яких слід виокремити індивідуальну і групову терапію, модифікацію поведінки, трансактний аналіз, психотерапію і деякі інші [7, с. 12].

До речі, до початку повномасштабної війни росії проти України активне і новаторське реформування освітнього простору в українському суспільстві передбачало впровадження практики щодо психологічних тренінгів у школах, ЗВО, також поглиблювалася роль ювенальної превенції в роботі з неповнолітніми. Ми відійшли від стандарту реагування на наслідок, а, навпаки, активно велася робота щодо попередження неправомірної поведінки неповнолітніх.

Звичайно, така робота ведеться певними службами і сьогодні, але в умовах війни перед нами стоїть ряд викликів які ускладнюють таку роботу. Необхідно розв'язувати проблему безпритульності, повноцінного навчання, соціального забезпечення неповнолітніх і, перш за все, забезпечувати їх безпеку.

Основним суб'єктом саме контролю над злочинністю у зарубіжних країнах розглядається держава у вигляді правоохоронних й судових органів (стосовно розкриття й розслідування злочинів, притягнення винних до кримінальної відповідальності, призначення та виконання кримінальних покарань), органів центральної виконавчої влади (щодо реалізації соціально-економічної політики, спрямованої на усунення соціально-економічних передумов

злочинності). Дещо відрізняються суб'єкти одного з різновидів указаної діяльності – соціально-правового контролю. Суб'єктом його реалізації є, у тому числі, так званий приватний сектор, діяльність якого прямо не пов'язана із протидією злочинності. До нього можна віднести громадськість у широкому розумінні, а саме: різноманітні громадські організації та асоціації із профілактики злочинності, заклади освіти і охорони здоров'я, установи сфери обслуговування, засоби масової інформації, окремі громадяни та ін. [6, с. 11].

У деяких штатах поширене патрулювання «Ангелів-охоронців», члени якої вперше стали охороняти метрополітен Нью-Йорка, а на теперішній час їх відділки функціонують більше, ніж у 30 американських містах. «Ангели-охоронці» представляють собою групи добровольців, які пройшли спеціальну підготовку і здійснюють охорону громадського порядку в уніформі без зброї. За зовнішнім виглядом такі особи нагадують поліцейських, однак ними не являються. В експериментальних районах, де запроваджувалась програма участі таких груп, рівень майнових злочинів скоротився на 10 % [6, с. 65].

На нашу думку, ця практика є досить актуальною і для України, особливо сьогодні, коли на правоохоронні органи лягає значне навантаження і є певні регіони держави, де з початку війни зростає кількість внутрішньо переміщених осіб, тобто загальна кількість населення. Для попередження збільшення проявів злочинної поведінки варто взяти до уваги таку практику.

На відміну від кримінального права України, в англійському праві немає чіткого переліку кримінальних покарань як певної системи їх розміщення за ступенем суворості. За відсутності в Англії кримінального кодексу покарання не містяться

в єдиному законодавчому акті. Розподіл видів покарання на основні й додаткові не передбачено. Останні можуть застосовуватись в альтернативі або взаємодоповнювати та замінювати один одного. В межах загального права вагому роль щодо визначення виду та розміру покарання надається безпосередньо судам. Їх розсуд обмежується у випадках законодавчого визначення санкції за вчинене злочинне діяння [8, с. 38].

Саме тому попередженню злочинності сприяє ознайомлення громадян з судовою практикою щодо конкретних кримінальних справ в межах допустимих законом. Таке ознайомлення здійснюється через засоби масової інформації (публікації в пресі, повідомлення по телебаченню і радіо). Це застерігає громадян від певних вчинків, а також дає їм інформацію про межі допустимої поведінки.

Висновки. Отже, ми дійшли висновку, що у світовій практиці, зокрема у англо-американській правовій системі, запобіганню проявам злочинності виправдано приділяється значна увага.

Позитивним є досвід практики різних підходів запобігання злочинності серед окремих категорій населення, з огляду на вік, стать тощо, що дає змогу опиратися при вирішенні проблеми на вік, психологічні та інші особливостей особи.

Важливим аспектом у практиці країн англо-американської правової сім'ї є залучення громадськості до запобігання проявам злочинності через добровільні патрулювання, пропаганди правомірної поведінки через засоби масової інформації.

При цьому варто пам'ятати, що основна робота покладається на уповноважені державні органи, правоохоронні структури, які володіють достатніми навичками і засобами щодо такої превентивної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вільна енциклопедія Вікіпедія. Англо-американська правова сім'я. URL: <https://www.wikiwand.com/uk/%D0%90%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%BE-%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D1%81%D1%96%D0%BC%27%D1%8F>.
2. Юридичне читиво. Основні правові системи світу за Рене Давидом. URL: https://kazus.at.ua/publ/porivnjalne_pravo/osnovni_pravovi_sistemi_svitu/5-1-0-6.
3. Гапотій В.Д. Основні правові системи світу: навчальний посібник. Мелітополь : ФОП Однорог Т. В., 2019. 279 с.

4. Малишев Б. В. Прецедентне право Англії. Теоретичні аспекти. *Наукові записки. Спеціальний випуск*. Т. 19. С. 232–237. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10700/Malyshch_Pretsedentne_pravo_Anghliyi%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

5. Вільна енциклопедія Вікіпедія. Запобігання злочинності. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B1%D>.

6. Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність : монографія. Харків : Право, 2017. 252 с.

7. Шостко О. Ю. Біологічні та психологічні теорії пояснення злочинної поведінки неповнолітніх у США. *Теорія і практика правознавства*. Вип. 1(7). 2015. С. 7 URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/17144/1/Shostko_2015-1.pdf.

8. Самощенко І. В. Особливості кримінального покарання щодо фізичних осіб в Англії. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2020/2/9.pdf>.